

مجموعه مفاہیم بنیادین علوم انسانی اسلامی

کرامت انسان

در فقه و حقوق اسلامی

مؤلف:

حسین حقیقت پور

دانشجوی دکتری فقه و حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

همکاران علمی:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر محمد حسن حائری

دانشیار گروه فقه و حقوق دانشگاه فردوسی مشهد

احسان علی اکبری بابوکانی

دانشجوی دکتری فقه و حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

دانشگاه امام صادق (ع)

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

کرامت انسان در فقه و حقوق اسلامی (مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی) ■ مؤلف: حسین حقیقت‌پور
همکاران علمی: محمد حسن حائری، احسان علی اکبری بابوکانی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)
نمایه‌سازی: رضا دبیا ■ چاپ اول: ۱۳۹۲ ■ قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۳-۳۱۴-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: حقیقت‌پور، حسین، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور: کرامت انسان در فقه و حقوق اسلامی / مولف حسین حقیقت‌پور،
همکاران علمی محمد حسن حائری، احسان علی اکبری بابوکانی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۹۲ ص.
شابک: ۳-۳۱۴-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص ۲۶۹.
یادداشت: نمایه.
موضوع: کرامت انسانی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع: کرامت انسانی
شناسه افزوده: حائری، محمد حسن
شناسه افزوده: علی اکبری بابوکانی، احسان، ۱۳۶۶ -
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ک۴۷۳/ج/ BP۲۵۰
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۳
شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۸۱۷۵۱

فهرست مطالب

۱۱	سخن ناشر.....
۱۳	پیشگفتار مؤلف.....
۱۷	مقدمه.....
۲۷	بخش اول: کلیات.....
۲۹	فصل ۱. کلیات.....
۲۹	۱. شناخت مفهوم کرامت.....
۲۹	۱-۱. مفهوم لغوی کرامت.....
۳۳	۱-۲. تعریف اصطلاحی کرامت.....
۳۵	۲. اشتراک معنایی کرامت و حرمت درباره‌ی انسان.....
۳۸	۳. تقابل مفهوم کرامت با حقارت و لثامت.....
۴۰	۴. مفهوم کرامت؛ کلی مشکک.....
۴۱	۵. مظاهر کرامت انسان در متون روایی.....
۴۵	۶. تقسیم مفهوم کرامت در مقام ثبوت.....
۴۵	۶-۱. کرامت ذاتی و کرامت اکتسابی.....
۴۵	۶-۱-۱. کرامت ذاتی.....
۴۷	۶-۱-۲. کرامت اکتسابی.....
۴۸	۶-۱-۳. کرامت فردی (اخلاقی) و کرامت اجتماعی (حقوقی).....
۵۲	۶-۲. کرامت در جنبه‌ی نفی و اثبات (سلبی و ایجابی).....
۵۴	۶-۳. کرامت الهی و کرامت انسانی.....

۵۷.....	۶-۴. کرامت ذاتی و کرامت اقتضائی
۵۸.....	۶-۵. کرامت عرفی - اجتماعی
۵۹.....	جمع‌بندی
۶۰.....	یادداشت‌ها
۶۹.....	فصل ۲. بررسی مفهوم کرامت انسان از دیدگاه نظام حقوقی اسلام
۶۹.....	کلیات
۶۹.....	۱. مراتب و تقسیمات کرامت در مقام اثبات
۷۰.....	۱-۱. کرامت مؤمنان در مقام اثبات
۷۲.....	۱-۲. سلب کرامت از غیر مؤمن
۷۴.....	۱-۳. سلب کرامت الهی از غیر عدول مؤمنین
۷۵.....	۱-۴. اثبات حرمت (کرامت انسانی) برای افراد انسان
۷۶.....	۱-۴-۱. استدلال در بستر اثبات اصل کرامت انسان
۷۶.....	۱-۴-۲. استدلال در بستر استنتاج آثار فقهی و حقوقی کرامت
۷۷.....	۱-۴-۳. روش‌های متصور در اثبات حرمت برای انسان
۷۷.....	الف. استدلال به روش دوم (اثبات مستقیم مفهوم کرامت انسانی)
۷۸.....	یک- آیات
۸۶.....	دو - اخبار
۹۴.....	ب. استدلال به روش سوم (عدم دلیل بر جواز تحقیر بی‌دلیل، دلیل بر عدم جواز تحقیر)
۹۷.....	۱-۵. اثبات حرمت برای مسلمان فاسق
۹۸.....	۱-۵-۱. سلب حرمت و کرامت، به سوء اختیار خود شخص است
۱۰۴.....	۲. منشأ کرامت انسان
۱۰۴.....	۲-۱. نظریه حقوق طبیعی
۱۰۶.....	۲-۲. نظریه اصالت فرد (مکاتب فرد گرایی و اصالت انسان)
۱۰۹.....	۲-۳. نظریه پوزیتیویستی
۱۱۰.....	۲-۴. رویکرد روشنفکری دینی
۱۱۰.....	۲-۴-۱. انسان‌شناسی
۱۱۲.....	۲-۴-۲. کرامت انسان
۱۱۳.....	۲-۵. نظریه کرامت مبتنی بر وحی (رویکرد دینی اصیل)

فهرست مطالب □ ۷

۱۱۴	۲-۵-۱. دیدگاه اسلام درباره منشأ حقوق.....
۱۱۵	۲-۵-۲. کرامت انسان در قرآن.....
۱۲۰	۳. آیا کرامت انسان اثر حقوقی دارد؟.....
۱۲۴	۴. کرامت و تکریم.....
۱۲۶	۵. کرامت انسان؛ حق یا منشأ حق.....
۱۲۹	جمع‌بندی.....
۱۳۰	یادداشت‌ها.....
۱۳۵	بخش دوم: جایگاه کرامت انسان در استنباط احکام
۱۳۵	کلیات.....
۱۳۷	فصل ۳. کرامت انسانی.....
۱۳۷	کلیات.....
۱۳۷	۱. اثبات کرامت انسانی.....
۱۳۷	۱-۱. آیات و روایات.....
۱۴۲	۱-۱-۱. آیا کرامت انسان، ذاتی است؟.....
۱۴۹	۱-۲. حکم عقل.....
۱۵۲	۱-۳. شمول ضرر در قاعده‌ی «لاضرر» نسبت به هتک کرامت.....
۱۵۷	۱-۴. اصل عملی.....
۱۵۹	۲. سلب کرامت انسانی.....
۱۶۴	۳. جایگاه کرامت انسانی در استنباط حکم.....
۱۶۴	۳-۱. کرامت انسانی؛ قاعده‌ی فقهی.....
۱۶۸	۳-۲. کرامت انسانی؛ یکی از مقاصد عامه‌ی شریعت.....
۱۷۱	۳-۳. جمع بین دو مبنا.....
۱۷۲	۴. ضرورت وجود حرمت برای همه افراد انسان.....
۱۷۵	۵. بحثی درباره‌ی مفهوم کفر و کافر.....
۱۸۶	۶. پیامدهای توجه به کرامت انسانی.....
۱۹۰	۷. برخی از آثار فقهی و حقوقی کرامت انسانی.....
۱۹۰	۷-۱. حق هدایت و آگاهی.....

۸ □ کرامت انسان در فقه و حقوق اسلامی (مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی)

۱۹۱	۷-۲. حق حیات بهینه.....
۱۹۳	۷-۳. حق آزادی و نفی مملوکیت.....
۱۹۵	۷-۴. حق ملکیت منافع و اموال.....
۱۹۵	۷-۵. حق داشتن حریم خصوصی.....
۱۹۷	۷-۶. عدم جواز نسبت ناروا به افراد.....
۱۹۸	۷-۷. حق داشتن دین و عقیده.....
۱۹۹	۸. بررسی چند فتوا با محوریت کرامت انسانی.....
۲۰۷	۹. تحقیر مطلوب و تاکتیک تکریم.....
۲۱۰	یادداشت‌ها.....
۲۱۹	فصل ۴. کرامت الهی
۲۱۹	کلیات.....
۲۲۰	۱. جایگاه کرامت الهی در استنباط احکام.....
۲۲۱	۱-۱. کرامت الهی؛ قاعده‌ی فقهی.....
۲۲۲	۱-۱-۱. مفاد قاعده‌ی کرامت مؤمن.....
۲۲۳	۱-۱-۲. رابطه‌ی قاعده‌ی کرامت مؤمن و قاعده‌ی نفی سیل.....
۲۲۴	۱-۱-۳. قاعده‌ی «حرمة اهانة المحترمات في الدين».....
۲۲۶	۲. ادله‌ی اثبات قاعده‌ی کرامت مؤمن.....
۲۲۶	۲-۱. آیات و روایات مذکور در بخش اول.....
۲۲۶	۲-۲. مناسبت حکم با موضوع.....
۲۲۶	۲-۳. سیره متشرعه.....
۲۲۷	۲-۴. حکم عقل.....
۲۲۷	۳. برخی از موارد تطبیق و مصادیق قاعده.....
۲۲۹	۴. بررسی چند فتوا با محوریت کرامت الهی.....
۲۳۴	یادداشت‌ها.....
۲۳۵	فصل ۵. تناسب مفاد هر یک از کرامت انسانی و کرامت الهی با موضوع خود
۲۴۶	یادداشت‌ها.....

فهرست مطالب □ ۹

۲۴۷	فصل ۶. کرامت عرفی - اجتماعی
۲۴۷	کلیات
۲۴۷	۱. جایگاه کرامت عرفی - اجتماعی در استنباط حکم
۲۴۹	۲. ادله‌ی مطلوبیت حفظ کرامت عرفی
۲۵۲	۳. بررسی چند فتوا در باب کرامت عرفی
۲۵۹	فصل ۷. مفهوم هتک حرمت، غالباً عرفی است
۲۶۵	جمع‌بندی
۲۶۷	نتیجه‌گیری
۲۶۹	منابع و مأخذ
۲۸۳	نمایه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
«الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ»
(قرآن کریم، سوره مبارکه الرحمن (۵۵)، آیات شریفه ۳-۱)

سخن ناشر

این واقعیت که علم ماهیتی توحیدی دارد آموزه‌ای سترگ برگرفته از کلام وحی می‌باشد، آنجا که خداوند متعال، بر «تعلیم» به مثابه «مقامی الوهی» - عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (قرآن کریم، سوره مبارکه العلق (۹۹)، آیه شریفه ۵) - و «علم» به مثابه «عطیه ای الهی» - وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (قرآن کریم، سوره مبارکه طه (۲۰)، آیه شریفه ۱۱۴) - ، تأکید ورزیده و بدین ترتیب، افقی تازه را در مسیر علم‌اندوزی مشخص می‌سازد که امروزه با عنوان کلان «علم دینی» از آن تعبیر می‌شود.

دانشگاه امام صادق علیه السلام حسب رسالت اولیه اش، تاکنون تلاش مستمر و گسترده‌ای را در دو حوزه تعلیم و تربیت، جهت عملیاتی نمودن این آرمان اصیل و کاربردی اسلام، به انجام رسانیده که ثمره آن، پرورش نسل تازه‌ای از فارغ‌التحصیلان و انتشار مجموعه‌ای ارزنده از آثار در حوزه علوم انسانی اسلامی می‌باشد. با اینحال، باید توجه داشت که عرصه علم و علم‌آموزی را حدّ و اندازه ای نیست و تلاش برای توسعه مرزهای دانش در افق اصول

هنجاری دین، امری مستمر و بی‌انتهاست.

بر این اساس، معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق □ همزمان با عملیاتی نمودن طرح‌های نخستین در زمینه طرح مباحث میان‌رشته‌ای با تأکید بر معارف اسلامی در حوزه علوم انسانی، اقدام به تدوین و اجرای طرح‌های تکمیلی‌ای نمود که سطح عالی‌تری از تولید دانش را در این خصوص دنبال می‌نماید. طرح تحقیق، تولید و انتشار مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، از جمله پروژه‌های راهبردی دانشگاه به شمار می‌آید که از نیمه دوم سال ۱۳۸۹ در دستور کار اداره کل پژوهش دانشگاه قرار گرفت و هم‌اکنون خرسند هستیم که ثمرات این جهاد علمی را می‌توانیم خدمت اساتید، دانشجویان و محققان ارجمند تقدیم نماییم.

مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، در پی آن است تا عمده‌ترین مفاهیم (درون‌دینی و برون‌دینی) را در این حوزه، به بحث، بررسی و تحلیل گذارد؛ و در این خصوص از همیاری تمامی کارشناسان برجسته و آگاه به علوم انسانی اسلامی استقبال به عمل می‌آورد. در این طرح، مفاهیم با تأکید بر اصول دینی و در چارچوب گفتمان «اسلامی» مورد بررسی قرار گرفته و سعی می‌شود تا در قالب الگویی واحد، مبانی و اصول مورد نظر و نحوه کاربرست آنها برای مخاطبان تبیین شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام، ضمن درخواست از تمامی پژوهشگران متعهد و آگاه برای همکاری با دانشگاه، آمادگی خود را جهت دریافت نقدهای سازنده با هدف ارتقای متون منتشر شده در چاپ‌های بعدی اعلام می‌دارد. امید آن که شاهد تقویت و گسترش هر چه بیشتر ایده «علم دینی» در آینده نزدیک باشیم.

و الله الحمد

«أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ»

(قرآن کریم. سوره مبارکه الاعراف (۷). آیه شریفه ۵۴)

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام

پیشگفتار مؤلف

ستایش تنها مخصوص خدایی است که منشأ و منبع کرامت اوست. هموست که انسان را کرامت بندگی بخشیده تا در پرتو عبادت و نیایش او مراتب کرامت را طی کند و به مرتبه‌ی اعلا‌ی آن صعود نماید. درود بیکران بر بندگان کریم خدا، انبیاء و اولیاء خصوصاً محمد مصطفی و خاندان پاکش که دوستی ایشان کرامت و دشمنی آنان لثامت است.

«در نظام اسلامی هر آن چیزی که تکریم انسان در آن خدشه‌دار بشود و کرامت انسانی در آن پایمال بشود مردود است و هر آن چیزی که انسان را رشد می‌دهد و به تعالی و معنای واقعی انسان نزدیک می‌کند او مطلوب و مرغوب است»^۱.

تمام حجم کتاب حاضر تفصیل یک گزاره‌ی کوتاه می‌باشد و آن اینکه «کرامت انسان، در فرایند اجتهاد (فقه و حقوق) منشأ نفی و اثبات است». برای تبیین موضوع و محمول این گزاره نیاز به مباحث فراوانی است. بنابراین مباحث کتاب بطور کلی در دو بخش قابل ارائه است: بخش نخست عهده‌دار بحث از موضوع قضیه و بخش دوم عهده‌دار بررسی محمول آن خواهد بود.

۱. بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای، در دیدار اعضای دفتر همکاری حوزه و دانشگاه ۶۱/۱۰/۲.

در بخش نخست در جهت روشن شدن موضوع پرسش‌های پیش رو در این قسمت عبارتند از: کرامت چیست؟ (مفاد مای شارحه) آیا کرامت انسان علاوه بر وجود ذهنی، وجود خارجی نیز دارد؟ (مفاد هل بسیطه) آیا کرامت انسان، ذاتی و ... است؟ (مفاد هل مرکبه) دلیل وجود کرامت برای انسان چیست؟ (مفاد لم اثباتی) البته شاید لازم باشد ترتیب طرح این پرسش‌ها هماهنگ با ترتیب مباحث منطقی تنظیم نشود. بنابراین ابتدا لازم است به تبیین مفهوم موضوع پرداخته با استفاده از کتب لغت به سؤال نخست پاسخ گوئیم. سپس باید به اثبات موضوع پردازیم و در این جهت از آنجا که زمینه‌ی بحث، فقهی است باید به متون شرعی مراجعه کنیم. در نتیجه پاسخ به هل بسیطه و لم اثباتی در اینجا همزمان اتفاق خواهد افتاد. سپس در جهت پاسخ به هل مرکبه باید به بررسی ویژگی‌های کرامت انسان پردازیم از جمله اینکه آیا کرامت انسان ذاتی است یا غیر ذاتی؟ آیا کرامت انسان زیرشاخه‌هایی نیز دارد؟ و ... در نتیجه این بخش بطور کلی در دو فصل ارائه می‌شود. فصل نخست به تبیین مفهوم کرامت و فصل دوم به بررسی ماهیت آن از دیدگاه نظام حقوقی اسلام اختصاص دارد.

در بخش دوم باید به محمول قضیه پرداخت. اینکه کرامت انسان منشأ نفی و اثبات در احکام و قوانین الهی است یک گزاره کلی بوده میزانی که می‌تواند اصل و ویژگی‌های دخالت این مفهوم را در فرایند استحصال حکم شرعی بررسی کند، دانش اصول فقه است. باید دید، این مفهوم در چهره‌ی کدام نهاد اصولی یا فقهی می‌تواند ایفای نقش کند؟ آیا «حجت در فقه» که از دیدگاه مرحوم بروجردی و امام خمینی و ... موضوع اصلی دانش اصول است، در قالب «کرامت انسان» تشخیص می‌یابد؟ آیا می‌توان طی یک قضیه حملی شایع صناعی گفت: الحجة الكرامة؟ یا بطور مثال بگوئیم القاعدة الفقهية الكرامة؟ پس از یافتن پاسخ تفصیلی این پرسش، در جهت اثبات درستی نتیجه‌ی حاصل شده، استشهاد به متون فقهی ضروری می‌نماید. بنابراین بخش دوم هم باید در چند فصل تنظیم شود که طی آنها هر یک از

کرامت انسانی، کرامت الهی و کرامت عرفی مطالعه شوند. در این کتاب نگارنده با وجود موانع بسیار از جمله بکر بودن رویکرد کتاب به موضوع و کمی منابع، سعی کرده در حد وسع خود به مطالعه‌ی موضوع مذکور بپردازد. زبان کتاب، تخصصی است و مخاطب آن، دانشجویان رشته فقه و مبانی حقوق هستند.

بیشترین بهره را از دیدگاه‌های نظریه‌پرداز بزرگ علوم اسلامی در عصر حاضر، حکیم متألّه، حضرت آیت‌الله جوادی آملی (نفسی فداه) بردیم. از اینرو در نوشتن این کتاب در جنبه پشتیبانی علمی بیش از همه مدیون دیدگاه‌های ناب و دقیق ایشان هستیم. و اما در جنبه پشتیبانی عملی مرهون تلاش‌ها و زحمات بی‌دریغ پدر و مادریم که با تقدیم این کتاب به محضر ایشان امیدواریم لبخندی به نشان رضایت را بر لبان مبارکشان شاهد باشیم.

به حکم «احبّ اخوانی من اهدی الیّ عیوبی» نقطه نظرات مفید صاحب نظران و خوانندگان محترم را به دیده‌ی منت پذیرا خواهیم بود.

امید است خدای بزرگ این تلاش ناچیز را شمعی فروزان بر سر راه دانش‌پژوهان عزیز قرار دهد.

مقدمه

خورشید و ماه و ستارگان سپهر لاجوردین با همان چشمانی که اجساد متلاشی شده‌ی میلیون‌ها قربانی دفاع از حق حیات را دیده است، شاهد قفس‌های شکسته‌ی بدن‌های میلیون‌ها شهید دفاع از حق کرامت انسانی نیز بوده است (جعفری تبریزی، ۱۳۷۰: ۲۷۸).

می‌توان گفت در جهان کنونی مهم‌ترین مسأله‌ی حقوقی، حقوق مشترک بشر است و در میان مبانی حقوق بشر، کرامت انسان بنیادی‌ترین اصل به‌شمار می‌رود. تا آنجا که در مقدمه‌ی اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر آمده: از آنجا که شناسایی حیثیت ذاتی کلیه‌ی اعضای خانواده‌ی بشری و حقوق یکسان و انتقال‌ناپذیر آنان اساس آزادی و عدالت و صلح را در جهان تشکیل می‌دهد ... (مهرپور، ۱۳۷۴: ۳۶۰) در بسیاری از میثاق‌های بین‌المللی نیز سخن از کرامت انسانی به میان آمده که در مباحث آینده به‌طور مبسوط بدانها خواهیم پرداخت. اساساً این مسأله در جهان غرب ابتدا در بین مسائل فلسفی رخ نمود (Mecruddeen, 2006) و سپس پا به عرصه‌ی حقوق بشر گذاشت و بالاخره در دسامبر سال ۱۹۴۸ همزمان با جنگ جهانی دوم و با تدوین اعلامیه جهانی حقوق بشر، با صراحت بیشتر به‌عنوان مهم‌ترین مبانی حقوق بشر معرفی گردید. در مقدمه‌ی این اعلامیه آمده

است: از آنجا که شناسایی حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری و حقوق یکسان و انتقال‌ناپذیر آنان اساس آزادی و عدالت و صلح را در جهان تشکیل می‌دهد، از آنجا که عدم شناسایی و تحقیر حقوق بشر منتهی به اعمال وحشیانه‌ای گردیده است که روح بشر را به عصیان واداشته و ظهور دنیایی که در آن افراد بشر در بیان عقیده آزاد و از ترس و فقر فارغ باشند به‌عنوان بالاترین آمال بشر اعلام شده است، از آنجا که اساساً حقوق انسانی را باید با اجرای قانون حمایت کرد تا بشر به‌عنوان آخرین علاج به قیام بر ضد ظلم و فشار مجبور نگردد، از آنجا که اساساً لازم است توسعه روابط دوستانه بین‌المللی را مورد تشویق قرار داد، از آنجا که مردم ملل متحد ایمان خود را به حقوق اساسی بشر و مقام و ارزش فرد انسانی و تساوی حقوق مرد و زن مجدداً در منشور اعلام کرده‌اند و تصمیم راسخ گرفته‌اند که به پیشرفت اجتماعی کمک کنند و در محیطی آزادتر وضع زندگی بهتری به وجود آورند:

ماده‌ی اول: تمام افراد بشر، آزاد به دنیا می‌آیند و از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند. همه دارای عقل و وجدان می‌باشند و باید با یکدیگر با روح برادری رفتار کنند.

ماده‌ی دوم: هر کس می‌تواند بدون هیچ تمایز - خصوصاً از حیث رنگ، جنس، نژاد، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و همچنین ملیت و وضع اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر موقعیت دیگر، از تمام حقوق و کلیه آزادی‌هایی که در اعلامیه حاضر ذکر شده است بهره‌مند گردد...

این اعلامیه یک نقطه قوت در نظام غرب است و با تفاوت عمده در نگاه متفکرانی چون نیچه، هابز و ماکیاول که اصل انسان را بر گرگ بودن استوار می‌دانند و با نظرات کسانی همچون افلاطون و ارسطو که انسان‌ها را به دو گروه با کرامت و بی‌کرامت در سرشت و ذات اولیه تقسیم می‌کنند تفاوت عمده‌ای دارد و گامی بلند در جهت ارتقای بشریت است. از طرفی شاید بزرگترین نقطه ضعف این منشور، عدم توجه به منشأ کرامت و نیز